

УДК: 378. 22: 796:[57](043.5)

ВАЛЕНТИНА ЦИНА

Полтавський національний педагогічний університет
імені В.Г.Короленка

СУТНІСТЬ, СТРУКТУРА, ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНОЇ ЗРІЛОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Розглядаються складові особистісно-професійної зрілості майбутніх учителів. З'ясовується змістова частина понять «особистісна зрілість», «професійна зрілість» як складових поняття «особистісно-професійна зрілість». Контент-аналіз досліджень структури особистісної зрілості дав змогу диференціювати її загальні компоненти: громадянська зрілість, життєво-професійна зрілість, духовна зрілість, соціальна зрілість, психологічна зрілість, мотиваційна зрілість та сформованість самості особистості. Готовність майбутнього вчителя до професійної діяльності визначено комплексом професійно значущих компетентностей, які складаються з компонентів особистісної зрілості і поділені на три класи: предметні професійно орієнтовані компетентності, базові соціально-особистісні компетентності, ключові професійно-психологічні компетентності. Формування професійної зрілості майбутнього вчителя визначається як поетапний перехід його з позиції об'єкта професійно-педагогічного впливу на позицію суб'єкта навчально-професійної діяльності і далі суб'єкта професійного становлення.

***Ключові слова:** особистісна зрілість, компоненти особистісної зрілості, професійна зрілість, етапи формування професійної зрілості.*

Постановка проблеми. Ключовою фігурою сучасної освіти є педагог, до якого висуваються підвищені вимоги у вирішенні актуальних проблем суспільства, у забезпеченні інновацій та конкурентоспроможності всіх сфер його життєдіяльності. Рівень досягнення людиною результатів своєї діяльності, обізнаність щодо шляхів реалізації власних планів визначають її зрілість. Уміння правильно приймати рішення, відповідально ставитися до себе та інших і довілля є ознаками зрілості. Характерними рисами зрілої особистості є творчий підхід до справи, розуміння інших і толерантність. Особистісна зрілість є невід'ємною якістю педагога як представника професії типу «людина-людина», де особистісні якості є визначальними для успішності професійно-педагогічної діяльності. Процес формування особистості учня потребує від вчителя бути самому перш за все зрілою особистістю з високою загальною та професійно-педагогічною культурою.

Аналіз літературних джерел. Сучасні виклики висувають підвищені вимоги до системи вищої педагогічної освіти у формуванні особистісно-професійної зрілості майбутніх педагогів. Тому формування особистісно-професійної зрілості майбутніх педагогів набуває сьогодні особливої важливості. Запити ринку

сучасної галузі освіти до професійної мобільності особистості педагога визначають нові вимоги до його професійної зрілості, що робить актуальним визначення сутності, структури та особливостей особистісно професійної зрілості майбутніх учителів.

Важливим практичним завданням нашого дослідження є виявлення складових особистісно професійної зрілості майбутніх учителів. У контексті нашого дослідження з'ясуємо змістову частину понять «особистісна зрілість», «професійна зрілість», як складових поняття «особистісно професійна зрілість».

Стосовно зрілості особистості педагога психолого-педагогічна наука пропонує багато дефініцій (Ю. Гільбух, Д. Зіглер, А. Іващенко, Т. Мироненко, А. Петровський, Л. Потапчук, А. Реан, С. Тадеуш, Л. Хьелл, О. Штепа), намагається її вимірювати, проте однозначного визначення цього поняття не дає.

Високий рівень особистісної зрілості А. Петровський вбачає в активній участі особистості в житті суспільства, в розвиненому почутті відповідальності, в потребі у піклуванні про інших людей, компетентному вирішенні проблем життєдіяльності на шляху до найповнішої самореалізації [8, с. 126].

Серед компонентів особистісної зрілості А. Реан виділяє чотири базових компоненти: відповідальність, терпимість, саморозвиток і інтегруючий компонент – позитивне мислення [9].

А. Іващенко і С. Тадеуш визначають внутрішні та зовнішні компоненти зрілості, які є взаємообумовленими та такими, що взаємодіють. Внутрішні компоненти включають такі індивідуальні якості особистості, як психічна автономія, пам'ять, емоційна зрілість, інтерналізація цінностей і норм, темперамент, зовнішність, домагання, адекватна оцінка та самооцінка. Суспільні якості включають такі якості, як інтерперсональна компетенція, близькість, просуспільна діяльність, відкритість, емпатія, гармонія з оточуючим середовищем, автономний погляд на світ.

До структурних компонентів особистісної зрілості Л. Потапчук відносить відповідальність у різних сферах життєдіяльності, емоційну зрілість, самоконтроль поведінки, самостійність, адекватність самоствердження, цілепокладання, високий рівень реалізованості подій життя [7].

У зрілої особистості О. Штепа визначає такі якості, як синергетичність, автономність, контактність, самоприйняття, креативність, толерантність, відповідальність, глибинність переживань, здатність до децентрації та наявність власної життєвої філософії [11].

Структурними компонентами особистісної зрілості Ю. Гільбух вважає:

– мотивацію досягнення – спрямованість діяльності особистості на значущі життєві цілі, прагнення до максимально повної самореалізації, лідерства, досягнення високих результатів, самостійність, ініціативність;

– ставлення до свого Я (Я-концепція), що включає такі характеристики зрілості, як упевненість у своїх можливостях, задоволення своїми здібностями, темпераментом і характером, своїми знаннями, уміннями та навичками у поєднанні з адекватною самооцінкою, високою вимогливістю до себе, скромністю, повагою до інших та відсутністю самовдоволення;

– почуття громадського обов'язку, яке охоплює такі якості, як патріотизм, інтерес до суспільно-політичного життя, почуття професійної відповідальності, потреба у спілкуванні, колективізм;

– життєву установку, яка поєднує в собі розуміння відносності сенсу життя, переважання раціонального над емоційним, емоційну врівноваженість та розсудливість;

– здатність до психологічної близькості з іншими людьми, що включає такі особистісні якості, як доброзичливість до людей, емпатію, уміння слухати, потребу в духовній близькості з іншими людьми [10].

Складовими громадянської зрілості Т. Мироненко називає процеси самовдосконалення, високий рівень національної та планетарної свідомості, знання культури та історії рідної країни, гуманістичну мораль, знання і виконання обов'язків, соціальну відповідальність, високий професійний рівень, стійкі переконання [4].

Виклад основного змісту. Аналіз наукових досліджень особистісної зрілості створює підґрунтя для визначення цього феномена як специфічного прояву зрілості особистості, обумовленого інтегративними вимогами та особливостями прояву компонентів сфер її життєдіяльності. Контент-аналіз досліджень структури особистісної зрілості дає нам змогу диференціювати її загальні компоненти наступним чином:

– громадянська зрілість: почуття громадського обов'язку, патріотизм, просуспільна діяльність, інтерес до суспільно-політичного життя та участь у житті суспільства, національна і планетарна свідомість;

– життєво-професійна зрілість: компетентність, креативність та ініціативність у вирішенні життєвих ситуацій, високий рівень реалізації подій життя;

– духовна зрілість: близькість, контактність, потреба у спілкуванні, піклуванні та повага до інших, колективізм, відкритість і доброзичливість у ставленні до людей, терпимість і толерантність, емпатія та глибинність переживань, гармонія з оточенням, розуміння сенсу життя, потреба в духовній близькості з іншими;

– соціальна зрілість: відповідальність, вимогливість до себе, скромність, гуманістична мораль;

– психологічна зрілість: позитивні мислення, емоції, цілепокладання, психічна автономія, перевага раціонального над емоційним, розсудливість і емоційна врівноваженість, синергетичність та автономність, наявність власної життєвої філософії;

– мотиваційна зрілість: стійкі переконання і домагання, задоволеність своїми особистісними якостями, впевненість у своїх можливостях, лідерство;

– сформованість самості особистості: самоприйняття, самостійність, самореалізація, саморозвиток, самоконтроль, саморегуляція, самовдосконалення, адекватна самооцінка, самоствердження.

Визначені компоненти особистісної зрілості складають професійно-значущі характеристики особистісної зрілості, які забезпечують успішність професійного становлення майбутніх учителів. Тому далі визначимо змістову частину поняття «професійна зрілість» та як воно пов'язано з поняттям «особистісна зрілість».

Професійну підготовку майбутніх учителів можна характеризувати як інтеграцію професійного становлення з їхнім особистісним розвитком, як системний процес, що визначається взаємозв'язками виділених нами вище компонентів особистісної зрілості. Формування цих інтегруючих, системотворчих компонентів є предметом нашого дослідження. Системність професійної

підготовки майбутніх учителів дозволяє визначити провідні якості особистості як суб'єкта професійно-педагогічного процесу, з'ясувати, що характеризує індивідуальність, її становлення і взаємозв'язок із освітнім середовищем.

Провідним для формування професійної зрілості майбутнього вчителя є компонент власне професійної зрілості, який визначається компетентністю, креативністю та ініціативністю у вирішенні професійно-педагогічних ситуацій, високим рівнем їхньої реалізації. Компетентність як здатність до продуктивного виконання професійної діяльності визначається узагальненими і стандартизованими способами професійно-педагогічних дій, які регламентуються професійно значущими функціями вчителя [6]. Готовність майбутнього вчителя до професійної діяльності визначається комплексом професійно значущих компетентностей, які, за сучасною педагогічною наукою, ми поділяємо на три класи [2; 3; 5]:

- предметні професійно орієнтовані компетентності, які визначають соціально-практичну сферу діяльності вчителя і потребують прояву життєво-професійної складової особистісної зрілості;

- базові соціально-особистісні компетентності (визначають соціально-професійні умови діяльності вчителя, які потребують сформованості самості особистості, прояву соціальних компонентів її зрілості);

- ключові компетентності (визначають професійно-психологічну сферу діяльності вчителя, потребуючи прояву складових громадянської, духовної, мотиваційної та психологічної зрілості особистості).

Визначені складові особистісної зрілості у складі професійно значущих компетентностей обумовлюють педагогічну майстерність вчителя, яка, за словами А.С. Макаренка, передбачає знання особливостей педагогічного процесу, уміння його будувати і приводити в рух.

У процесі формування особистості сучасна психологія виокремлює три найважливіші фази:

- адаптацію, як привласнення індивідом нових соціальних форм і цінностей, формування типових моделей поведінки та діяльності;

- індивідуалізацію, як виявлення власних особистісно-професійних нахилів і компетентностей, формування позитивної Я-концепції, що сприяє становленню суб'єктної особистості студента;

- інтеграцію, як взаємовплив індивіда і освітнього середовища, що стимулює особистісний розвиток майбутнього вчителя [8, с. 332].

Отже, формування професійної зрілості в процесі професійної підготовки майбутніх учителів буде ефективним, якщо воно здійснюватиметься, починаючи від пристосування до складових професійної діяльності, через індивідуалізацію способів її реалізації до набуття здатності до конструктивних взаємовпливів особистості педагога та освітнього середовища. Формування професійної зрілості майбутнього вчителя як активного дієвого суб'єкта повинно відбуватися шляхом поетапного переходу його з позиції об'єкта професійно-педагогічного впливу на позицію суб'єкта навчально-професійної діяльності і далі суб'єкта професійного становлення.

Процес формування професійної зрілості є ступеневим і безперервним процесом, який відбувається впродовж усієї навчальної і професійно-педагогічної діяльності особистості вчителя, а тривалість формування його професійно-

педагогічної компетентності обумовлюється процесами становлення різних складових особистісної зрілості.

Майбутній учитель у ході професійної підготовки оволодіває професійно-педагогічними компетентностями, які складаються з компонентів особистісної зрілості. Особливості формування професійної зрілості вимагають пошуку відповідних ефективних педагогічних технологій.

Професійна зрілість майбутнього вчителя виступає інтегративною якістю, яка визначає його професійну компетентність і потребує пошуку педагогічних засобів її ефективного особистісно орієнтованого прогнозування. Висуваючи кілька сценаріїв майбутнього, прогноз у сфері формування професійної зрілості стимулює ініціативу, творчість та інновації з боку суб'єктів освітньої діяльності, сприяючи подоланню звичного, усталеного, всього того, що гальмує цей процес [11, с. 16].

Висновки. Зазначені вище твердження покладено в основу авторського бачення поняття «особистісно-професійна зрілість» майбутнього вчителя, що трактується як інтегративна якість особистості, що відбиває складові її громадянської, життєво-професійної, духовної, соціальної, психологічної, мотиваційної зрілості, сформованість самості особистості та обумовлює володіння предметними, базовими і ключовими компетентностями, визначаючи готовність майбутнього вчителя до професійної діяльності.

Розуміння майбутнім педагогом того, що йому необхідно ще багато чому вчитися, визначає становлення його професійної зрілості. Сформованість предметних, базових і ключових компетентностей дає змогу йому бачити результати навчально-професійної діяльності. Сформованість самості особистості свідчатиме про достатній рівень професійної зрілості майбутнього вчителя.

Список використаних джерел

1. Вершловский С.Г. Система образования взрослых как объект прогнозирования / С. Г. Вершловский // Человек и образование. – № 1. – 2010. – С. 11-19.
2. Зеер. Э. Ф. Модернизация профессионального образования : компетентностный подход : [учебное пособие] / Э. Ф. Зеер, А. М. Павлова, Э. Э. Сыманюк. – М. : Московский психолого-социальный институт, 2005. – 216 с.
3. Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи : [монографія] / Н. М. Бібік, Л. С. Ващенко, О. Я. Савченко; під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : «К.І.С.», 2004. – 112 с.
4. Мироненко Т. П. Формування громадянської зрілості у майбутніх учителів / Т. П. Мироненко : автореф. дис. канд. пед. наук. – Одеса, 2001. – 19 с.
5. Митяева А. М. Содержание многоуровневого высшего образования в условиях реализации компетентностной модели / А. М. Митяева // Педагогика. – 2008. – № 8. – С. 57-65.
6. Особистісно орієнтовані технології навчання і виховання у вищих навчальних закладах : [колективна монографія] / [В. Андрущенко, Н. Дівинська, Б. Корольов та ін.; за заг ред. В. Андрущенко, В. Лугового]. – К. : Педагогічна думка, 2008. – 256 с.
7. Потапчук Л.М. Психологічні особливості становлення особистісної зрілості старшокласників / Л. М. Потапчук : автореф. дис. канд. психол. наук. – Луцьк, 2001. – 20 с.
8. Психология : [словарь] / Под. общ. ред. А. В. Петровского. – М. : Политиздат, 1990. – 494 с.

9. Реан А. А. Акмеология личности / А. А. Реан // Психологический журнал. – № 3. – 2000. – С. 88-95.

10. Семиченко В. А. Психологія особистості / В.А. Семиченко. – К. : Видавець Ешке О.М., 2002. – 427 с.

11. Штепа О. С. Пропріум зрілої особистості / О. С. Штепа // Практична психологія та соціальна робота. – № 2. – 2004. – С. 26-35.

Стаття надійшла до редакції 10.07. 2014 р

ЦЫНА В.

Полтавский национальный педагогический университет имени В.Г. Короленко

СУЩНОСТЬ, СТРУКТУРА, ОСОБЕННОСТИ ЛИЧНОСТНО-ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ЗРЕЛОСТИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ

В статье рассматриваются составляющие личностно-профессиональной зрелости будущих учителей. Выясняется содержательная часть понятий «личностная зрелость», «профессиональная зрелость» как составляющих понятия «личностно-профессиональная зрелость». Контент-анализ исследований структуры личностной зрелости дал возможность дифференцировать ее общие компоненты по следующим признакам: гражданская зрелость, жизненно-профессиональная зрелость, духовная зрелость, социальная зрелость, психологическая зрелость, мотивационная зрелость и сформированность самости личности. Готовность будущего учителя к профессиональной деятельности определена комплексом профессионально значимых компетенций, которые состоят из компонентов личностной зрелости и разделены на три класса: предметные профессионально ориентированные компетентности, базовые социально-личностные компетентности, ключевые профессионально-психологические компетентности. Формирование профессиональной зрелости будущего учителя определяется как поэтапный переход его с позиции объекта профессионально-педагогического воздействия на позицию субъекта учебно-профессиональной деятельности и далее субъекта профессионального становления.

Ключевые слова: личностная зрелость, ее компоненты, профессиональная зрелость, этапы ее формирования.

TSINA V.

Poltava National Pedagogical University named after V Korolenko, Ukraine

ESSENCE, STRUCTURE, FEATURES OF PERSONAL AND PROFESSIONAL MATURITY OF FUTURE TEACHER

The article discusses the elements of personal and professional maturity of future teachers. A substantial part of the concepts of "personal maturity", "professional maturity", as part of the concept of "personal and professional maturity". Content analysis is given and analysis studies of the structure of personal maturity gave an opportunity to differentiate its shared components according to the following criteria: civil maturity, life-professional maturity, spiritual maturity, social maturity, psychological maturity, motivation maturity and readiness of the self of the individual. Preparedness of future teachers to professional activity is defined by a complex of professionally significant competencies, which consist of components of personal maturity and is divided into three classes: subject professionally oriented competence, basic socio-personal competences, key professional-psychological competence. The formation of professional maturity of future teacher is defined as a gradual transition from the place of the object of professional-pedagogical influence on the position of the subject of training and professional activity and further subject professional development.

Key words: personal maturity, its components, professional maturity, stages of its formation.